

De epistemische achilleshiel van het deskundigenbericht

The chief cause of problems is solutions

Wanneer er voor de oplossing van een rechtsgeeding de noodzaak bestaat voor het raadplegen van een deskundige dan zal de inhoud van diens deskundigenbericht van doorslaggevend belang zijn voor de juistheid van het vonnis. Maar hoe is de borging van de kwaliteit van zulke expertises te realiseren?

Er zijn feitelijk twee verschillende soorten problemen:

1. Het statische probleem: de individuele deskundige dwaalt en de conclusies van zijn of haar bericht zijn onjuist. Dat kan veroorzaakt worden doordat de deskundige wat betreft het onderwerp onvoldoende of onjuiste kennis heeft dan wel de effecten van heuristiek en bias of de waarheid wordt om strategische maar malafide redenen bewust geweld aangedaan. Dit veroorzaakt problemen 'stroomafwaarts'.
→ *Hoe kunnen dergelijke fouten worden ontdekt en hoe zijn die te voorkomen?*
2. Het dynamische probleem: er zijn meerdere experts betrokken bij de juridische kwestie en hun opinies blijven tegenover elkaar staan. Dat kan dan veroorzaakt worden omdat er geen eenduidige wetenschappelijke opvatting bestaat over dit probleem of omdat men om processtrategische redenen die respectievelijke posities even selectief als verbeten onderbouwt en koestert (consistentiedrift). Hier is een impasse die doorbroken moet worden.
→ *Hoe moet er rationeel met dit meningsverschil worden omgegaan?*

Wie is of wie zijn de eigenaren van het probleem van de epistemische onvolkomenheden of onjuistheden in het deskundigenbericht? De primaire verantwoordelijkheid inzake de inhoud van het rapport rust vanzelfsprekend op de deskundige zelf. Maar die werd daarvoor bewust gevraagd om binnen deze juridische context kennis te verstrekken, uitleg te geven of te oordelen; welke normatieve kaders gelden daarbij? De rechtsvertegenwoordigers van partijen kiezen hun eigen deskundige(n) of moeten helpen bij het kiezen van een rechtbankdeskundige: welke motieven prevaleren daarbij? De aangewezen expert maakt deel uit van een welomschreven professionele kring en brengt een bepaald kennisdomein in praktijk; welke verantwoordelijkheid draagt zo'n beroepsvereniging voor deze deskundige? De juridische beslisser zal een rapport moeten interpreteren en diens gedachten daarover synthetiseren met alle andere informatie om zo tot een juiste beslissing te komen; hoe doe je dat?

Er zijn wat betreft het functioneren van een deskundige drie verschillende invalshoeken: (1) de *psychologische* aspecten, diens motivatie en m.n. ook de cognitieve eigenschappen van de uitvoerder - wat maakt iemand geschikt om als deskundige op te treden; (2) de *sociologische* aspecten, d.w.z. hoe de (professionele) omgeving een persoon als deskundige erkent - waaruit blijkt de geschiktheid en hoe wordt die erkend; (3) de *epistemologische* aspecten, d.w.z. de inhoudelijke rechtvaardiging van het rapport - hoe werd het onderzoek aangepakt en waaruit blijkt de inhoudelijke juistheid.

Hoe realiseer je de optimale condities voor het uitvoeren deskundigenrapportages? Deze vraag kan men bezien vanuit het perspectief van de formele of de materiële waarheidsvinding. Hier ligt een belangrijk spanningsveld: lossen we dit probleem nu vooral op langs de weg van regelgeving of moeten we meer aandacht besteden aan de methoden en processen van de materiële waarheidsvinding? De mogelijkheden voor procesrechtelijke sturing zijn inherent beperkt, zeker waar het de epistemologische aspecten betreft. Er is bestaat een waarheidsplicht voor partijen (art. 21 Rv) en de deskundige is verplicht de opdracht onpartijdig en naar beste weten uit te voeren (art. 198 lid 1 Rv en art. 192 lid 1 Sr). Maar wat is het praktische effect daarvan en hoe controleer je dat?

Potentiële deskundigen opleiden en certificeren door een formele instantie (bijv. NRGD) biedt mogelijkheden tot verbetering maar lost met name de epistemologische kwesties niet op. Bovendien kunnen er deskundigen ten tonele verschijnen zonder deze certificering wier mening over de kwestie juist en zuiver is, bijvoorbeeld omdat die tegen gevestigde opvattingen of werkmethoden durven in te gaan. Legt hun mening om formele argumenten dan minder gewicht in de schaal?

De rechter wordt geconfronteerd met de vraag of hij/zij wel over alle relevante kennis beschikt die nodig is om het geschilpunt te begrijpen en te beoordelen, of die informatie ook juist is en wat de reden is waarom er geen consensus kan worden verkregen bij diametraal tegenover elkaar staande standpunten van experts. Sommigen spreken van een kennisparadox, maar dat vind ik een onjuiste - ja zelfs verwarrende - aanduiding. Het deskundigenonderzoek is niet het oplossen van een legpuzzel, want niemand weet namelijk hoeveel puzzelstukjes er zijn en hoe het plaatje van die puzzel eruit zou moeten zien. Dus we kunnen daarom niet vaststellen of de opgave niet goed is opgelost of dat er nog stukjes ontbreken.

De fundamentele kwestie is onwetendheid; de ontbrekende kennis om de onderhavige kwestie gepast te kunnen begrijpen en te beoordelen. Zeker bij de start van een procedure is onduidelijk wát er allemaal ontbreekt: wat denken we te weten, wat zouden we moeten weten en wat kunnen we weten? Er bestaat geen gouden standaard aan de hand waarvan we de volledigheid en de juistheid van het onderzoek kunnen vaststellen.

Waar gaat het mis in de praktijk? Ruwweg: dat kan berusten op te weinig grondig onderzoek naar de feiten, selectief te werk gaan bij het onderzoek (vooringenomenheid, consistentiedrift), de opdrachtgever behagen (affiliatiebias), te weinig onderzoek naar de achtergrondkennis nodig om de onderhavige problematiek te kunnen begrijpen en duiden of onjuiste toepassing van die achtergrondkennis. Soms ook wordt van een achterhaald wetenschapsmodel gebruik gemaakt. Soms wordt er ronduit gelogen.

En zelfs als de feiten en omstandigheden methodisch juist en diepgaand genoeg zijn onderzocht, dan is er nog de interpretatie daarvan. Welke leidende principes bestaan daarvoor en hoe kan dat misgaan?

Hebben we hiermee - vooralsnog globaal - de kern van de problematiek voldoende in kaart gebracht? Maar begrijpen we die mogelijke fenomenen en oorzaken voor dwaling dan wel genoeg? Wat weten we nog niet van deze problematiek? Willen we, vanuit welke invalshoek dan ook, het deskundigenonderzoek op een hoger plan willen tillen, dan zullen we de onderliggende problematiek eerst diepgaand dienen te analyseren.